

Working Papers in Sociology 1 / 2022

ISSN 2453-6970

**Príroda a životné prostredie v novoročných
príhovoroch slovenských a českých prezidentov
(1994 – 2022)**

Zuzana Kusá

December 2022

SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV
SLOVENSKEJ AKADÉMIE
VIED INSTITUTE FOR
SOCIOLOGY OF THE SLOVAK
ACADEMY OF SCIENCES

Kusá, Z.¹ Príroda a životné prostredie v novoročných príhovoroch slovenských a českých prezidentov (1994 – 2022)²

*„Ano, existujú určité hodnoty, o nichž jsme se shodli, že musí být základními kameny naší demokratické státnosti. Jsou to úcta k lidským právům, idea právního státu, respekt k demokratickým institucím, principy tržní ekonomiky, ochrana duchovního a kulturního dědictví národa i životního prostředí, v němž žije, tvorba občanské společnosti“
(Havel 1996)*

Domnívám se, že z diskuzí o klimatických změnách se stává nové náboženství, a dovolte mi proto, abych byl kacířem (Zeman 2019)

OBSAH

Úvod	2
Verejné reči prezidentov a ich skúmanie.....	4
Zameranie a postup analýzy novoročných príhovorov.....	5
Príroda a životné prostredie ako téma prezidentských príhovorov.....	8
Ochrana životného prostredia a spoločné hodnoty	8
Ochrana životného prostredia, ekonomika, úloha štátu a ciele vládnutia	15
Zhrnutie	20
Odkazy	22

¹ Sociologický ústav SAV, v. v. i., Klemensova 19, 813 64 Bratislava. E-mail: zuza.kusa@savba.sk

² Táto štúdia je výstupom projektu VEGA č. 2/0120/20 *Subjektívne vnímanie hodnoty životného prostredia na Slovensku*, ktorý rieši kolektív Sociologického ústavu SAV pod vedením Kataríny Strapcovej od 1. 1. 2020 do 31. 12. 2022.

Úvod

O klimatickej kríze a ďalších ekologických hrozbách sa tvrdí, že sú demokratickými hrozbami v zmysle, že zasahujú všetkých bez rozdielu. Z tohto (polemiky hodného) tvrdenia sa vyvodzuje nutnosť globálnej koordinácie konania a tiež to, že zodpovednosť za stav životného prostredia musíme mať všetci a pre ochranu klímy a planéty má každý robiť to, čo je v jeho silách.

Prezidenti patria k najdôležitejším verejným činiteľom aj v zmysle ich viditeľnosti pre verejnosť aj možnosti formovať verejný a politický diskurz. Prezidentský úrad je symbolom štátu a od jeho predstaviteľov sa očakáva, že budú obhajovať veci, ktoré predstavujú prospech pre celok spoločnosti alebo aby ich ako také budú prezentovať. Verejné príhovory prezidentov ale aj mlčanie o dôležitých témach si preto zasluhuje sociologickú pozornosť práve tak ako názory a postoje širokej verejnosti.³

Verejné reči prezidentov sú špecifickým žánrom, ktorý zahŕňa reflexiu o spoločných hodnotových prioritách a úlohách spoločnosti a o problémoch, ktorým spoločnosť čelí. V zahraničí (osobitne v USA) sú predmetom početných analýz, ktoré sa preferenčne sústreďujú najmä na správy o stave republiky či únie či verejné vystúpenia týkajúce sa závažných udalostí či rozhodnutí (Stuckey 2004, Campbel – Jamieson 2008, Coe – Rico 2011; a ďalší).

V tomto príspevku sa zameriavam na to, či a ako, v akých súvislostiach sa v novoročných príhovoroch slovenských a českých prezidentov objavuje téma ochrany životného prostredia a globálnych environmentálnych problémov. Predmetom skúmania sú príhovory, ktoré prezidenti predniesli od 1. 1. 1994 do 1. 1. 2022. V tomto období ich odznelo celkom 58 a počet českých a slovenských prezidentských príhovorov je vyrovnaný.⁴

Skúmanie ukázalo pomerne výrazné rozdiely v pozornosti, ktorú českí a slovenskí prezidenti v novoročných príhovoroch venovali environmentálnym témam. Dôkladné objasnenie týchto rozdielov vyžaduje zohľadňovať vo väčšom rozsahu aj dobový politický diskurz a jeho ekonomické, politické a ďalšie témy, a tiež verejnú mienku. To však priestor príspevku a najmä súčasný stav nášho skúmania neumožňuje.

Zmienim sa stručne aspoň o niektorých okolnostiach. Pred zmenou politického režimu bolo v oboch spoločnostiach prajné naladenie voči ochrane životného prostredia. Ochrana životného prostredia bola jednou z mála tém či platforiem pre relatívne spontánnu a štátom menej regulovanú občiansku angažovanosť. Aj vďaka intenzívnej

³Analýzu aktuálnych postojov a názorov verejnosti k otázkam ochrany životného prostredia a klimatickým zmenám pozri v Strapcová (2020, 2021), Strapcová – Zeman (2019), analýzy starších zisťovaní v Kusá (2009) a Tížik (2010).

⁴ A to aj napriek tomu, že 1. januára 1999 nebola na Slovensku obsadená funkcia prezidenta a novoročný príhovor zastupujúceho predsedu vlády nie je archivovaný (ak zaznel). Pre rozhodnutie prezidenta Zemana obnoviť prvorepublikovú tradíciu a presunúť príhovory na druhý sviatok vianočný som jeho vianočné poslanstvo z konca roku 2022 nemohla zahrnúť do analyzovaného korpusu.

ochranárskej aktivite⁵ pred rokom 1989 verejnosť považovala životné prostredie za významnú verejnú tému. M. Huba v prehľadovej štúdii o vývoji politiky ochrany životného prostredia na Slovensku (2020) pripomína, že v prieskume názorov na najdôležitejšie problémy, ktoré je potrebné riešiť v prvom rade, v apríli 1990 mal najväčšiu prioritu problém devastácie životného prostredia (19 % respondentov), no už v októbri toho istého roku životné prostredie ako najdôležitejší problém Slovenska uviedlo len 7 % respondentov. Zatiaľ čo ochrana životného prostredia inými páľčivými otázkami⁶ signalizujú aj údaje opakovaného reprezentatívneho zisťovania programu Európskeho výskumu hodnôt EVS. V rokoch 1991, 1999, 2008 a 2017 respondenti SR a ČR odpovedali okrem iného aj na otázku, či a v akej miere by súhlasili alebo nesúhlasili s možnosťou zriecť sa časti svojho príjmu v prospech ochrany životného prostredia. Podiel úplne súhlasiacich bol v oboch spoločnostiach najvyšší v roku 1991 (ČR: 25 %, SR: 19 %), no postupne sa znižoval. V roku 2017 s možnosťou zriecť sa časti príjmu v prospech ochrany životného prostredia úplne súhlasilo už len 9 % českých a 5 % slovenských respondentov (pozri v Kusá 2008, Strapcová – Zeman 2019, Rabušic – Chromková 2018).

Za dokumentovaným postupným poklesom dôležitosti ochrany životného prostredia môže byť viacero okolností: nedostatočnosť príjmov, existenčné ťažkosti a nedôvera k politickej sfére a ku korporáciám. A môže ísť aj o dôsledok prioritizovania iných otázok a absencie environmentálnych tém vo vládnucíom politickíom diskurze.

Katarína Strapcová na základe komparatívnych analýz Eurobarometra a ďalších zisťovaní (2020, 2021) ukazuje, že vývoj názorov verejnosti rovnako ako vývoj politického diskurzu nie je lineárny. Konštatuje, že záujem o tému klimatických zmien a energetickej udržateľnosti sa zvyšuje a toto zvyšovanie vysvetľuje ako dôsledok toho, že efekty klimatických zmien sú už pre mnohých jednotlivcov priame a citel'né (ohrozené zdravie, majetok a pod.). Jej vysvetlenie možno doplniť aj ukázaním na zvýšenú viditeľnosť tejto témy vo verejnom a politickíom diskurze. Preskúmanie meniacej sa viditeľnosti v malom no dôležitíom „zlomku“ politického diskurzu, akým sú novoročné príhovory prezidentov je cieľom môjho príspevku.

Príspevok je usporiadaný nasledovne. Najprv stručne zdôvodním relevanciu skúmania prezidentských rečí a predstavím otázky, ktoré orientujú takýto výskum. Potom priblížim použitý analytický postup a jeho zameranie. Nasleduje predstavenie samotného rozboru pasáží z novoročných príhovorov prezidentov, ktoré sa týkajú environmentálnych tém. Je usporiadané čiastočne chronologicky no primárne podľa tém, s ktorými prezidenti ochranu prírody a životného prostredia spájali. Záver príspevku porovnáva spôsoby, akými jednotliví českí a slovenskí prezidenti uchopili (ak

⁵ Najlepšie ju charakterizuje vypracovanie dokumentu „Bratislava nahlas“ (1987), ktorý prinášal analýzu environmentálneho a sociálneho stavu hlavného mesta.

⁶ Ľudia už vtedy ostrejšie pociťovali ekonomické problémy. Už v roku 1990 slovenský HDP klesol o 2,6 %, v roku 1991 o 16,2 % (Baláž a kol. 2007: 35). Miera nezamestnanosti na Slovensku bola v roku 1991 7,05 %. V roku 1994, kedy zaznel prvý novoročný príhovor slovenského prezidenta, nezamestnanosť prekročila 14 % (MLSAF 1995: 8).

vôbec) tému životného prostredia, modálnosť a adresnosť ich vyjadrení a legitimačné štýly. Tieto rozdiely mohli prispieť k nerovnakému vplyvu českých a slovenských prezidentov na utváranie verejného diskurzu o environmentálnych otázkach a politikách.

Verejné reči prezidentov a ich skúmanie

Verejné reči politikov sú dôležitým nástrojom vládnutia či ovládania (Hodge and Kress, 1993: 6). Získavanie či udržiavanie moci a jej akceptovanie, zlepšovanie vzťahov politikov a verejnosti, udržiavanie legitimacy vládnutia, to všetko sa z veľkej časti uskutočňuje formou argumentácie (Van Leeuwen - Wodak 1999: 782).

Prezidenti sa označujú za hlavy štátu a ich úrad sa pokladá za národný symbol. Verejná komunikácia prezidenta „je primárnym prostriedkom, prostredníctvom ktorého sa vytvára a udržiava symbolická moc tohto úradu“ (Hinckley 1990, podľa Coe – Rico 2011: 728).

Prezidentské reči sú amalgámom rozmanitých vplyvov: odrážajú starosť o pocity verejnosti, rozhodnutia o vhodnosti médií a vyjednávania členov exekutívy za zavretými dverami. Podľa Stuckeyovej (2004) a Campbellovej a Jamiesonovej (2008), prezidenti vo svojich hlavných prejavoch obvykle oslovujú všetkých občanov, „ľud“ či „národ“ a predstavujú im spoločné hodnoty, ciele, žiaducu budúcnosť alebo ohrozenia, ktoré sa dotýkajú všetkých a je nutné im spoločne čeliť.⁷ Prezidentské reči podľa autoriek tak plnia dôležitú funkciu prezidentovho úradu, a to vytvárať predstavu o samotnom ľude nie ako o súbore jednotlivcov ale ako o koherentnom celku a získať pre túto predstavu samotnú verejnosť.

Campbellová (2005) tvrdí, že prezidenti – rétori slúžia ako hlavné „artikulačné miesta“, ako „vynálezcovia“ hlasu zasahujúceho v určitom momente rétorického konania. Táto funkcia dáva ich rečiam osobitnú dôležitosť. Výskumom prezidentských rečí sa zaoberá viacero disciplín (história, lingvistika, politické vedy, sociológia). Zamerané sú na rozmanité témy: na vývoj a zmeny v základných rámcach chápania určitého spoločenského problému (Zarefsky 2004), na typické diskurzívne charakteristiky inauguračných rečí prezidentov, na vytváranie predstavy o kľúčových hodnotách národného „my“ (Biria – Azadeh 2012), na spôsoby legitímovania závažných politických rozhodnutí (Van Dijk 1999). Podľa Coeho a Rica pre relevantnosť skúmania prezidentských rečí nie je rozhodujúce, či rétorika prezidentov skutočne ovplyvňuje verejnosť. Dôležité je, že prezidenti konajú, *ako keby ich reč mohla a mala mať vplyv* a venujú veľkú pozornosť príprave svojej verejnej komunikácie. Výskumníci preto môžu

⁷ Okrem oslovovanie verejnosti ako spoluobčanov (a spoluobčianky) všetci prezidenti a prezidentka zdôrazňujú spoločný záujem, hodnoty, spoločnú minulosť a budúcnosť a budujú puto medzi sebou a verejnosťou aj gramaticky: tým, že preferovane používajú zámená a slovesá v prvej osobe plurálu. Napríklad výraz sme použili slovenskí prezidenti 388 krát a výraz ste 51 krát a českí prezidenti 150 krát a jste 11 krát.

skúmať postupy, akými sa prezidenti usilujú dosiahnuť čo najväčšiu presvedčivosť svojich myšlienok o dôležitých politických udalostiach (2011: 729).

Častým predmetom skúmania politických rečí, ktoré sa podieľajú na tvorbe migračných politik či zdôvodňujú vojenské operácie je zdôvodňovanie rozdeľovania ľudí na my a oni (Leudar a kol. 2004, Oddo 2007 a ďalší). V tejto súvislosti stojí za pozornosť, že rozdeľujúce rečové postupy sa v novoročných príhovoroch slovenských a českých prezidentov takmer neobjavujú.⁸ Ich príznačnou témou je starosť o stav demokracie, spoločenskej súdržnosti a uvažovanie o spoločenskej morálke a spoločných morálnych princípov (pozri Kusá 2022a, b).

Spoločné hodnoty a zhodu na morálnych záväzkoch pokladá Habermas za nutnú podmienku dosahovania konsenzu v spoločnostiach, ktoré si ctia individuálne slobody a demokraciu a zohľadňujú potreby a dôvody svojich členov. Morálne normy „upravujú cestu ku konsenzu, pretože stanovujú zásady pre konsenzuálne riešenie dôležitých problémov spoluzitia“ (1998: 26).⁹ Snaha o inkluzívnosť nie je typická len pre novoročné príhovory ako osobitný žáner politickej reči. Výskumy ukazujú, že pri každej agende, ktorá má presah do budúcnosti spoločenstva a môže ovplyvňovať podmienky mnohých, sa politici snažia tému predstaviť tak, aby bola vnímaná ako prospešná a prijateľná pre celok. Takéto úsilie o legitimitu témy sa dá predpokladať a skúmať aj pri téme ochrany životného prostredia a politik na ochranu klímy.

Politickí aktéri využívajú na odôvodnenie zvoleného smeru konania niekoľko typov legitimačných stratégií. Podľa Van Leeuwena a Wodakovej (1999) sa odvolávajú na *emócie*, *osobitne strach*, dôvodí možnou *budúcnosťou*, argumentujú *racionalitou* a hlasmi odborníkov. Taktiež (a často zároveň) a tiež sa odvolávajú sa na *morálne hodnoty zodpovednosti* voči ostatným členom spoločenstva, teda na altruizmus. Van Leeuwen neskôr (2007: 92) identifikuje k týmto typom legitimovania pridáva *autorizáciu* (odkazovanie na postavy s autoritou alebo tradíciou) a *mýtotvorbu* (naratívny o odmeňovaní legitímneho konania). Pozornosť k typom legitimačných postupov budeme venovať aj v nasledujúcom rozbere tvrdení prezidentov o životnom prostredí a ochrane prírody.

Zameranie a postup analýzy novoročných príhovorov prezidentov

Analýza novoročných príhovorov českých a slovenských prezidentov prednesených v rokoch 1994 až 2022 základne stavala na ich opakovanom pozornom čítaní zúročujúcom inšpirácie z výskumov politických a osobitne prezidentských verejných rečí. Prvým krokom bola jednoduchá tematická analýza, teda označovanie úsekov

⁸ S výnimkou niekoľkých prejavov prezidenta M. Zemana.

⁹ Habermas zároveň tvrdí, že väčšina morálnych povinností (t. j. povinností voči iným členom spoločnosti) je racionálne zdôvodniteľná a ak by morálka nemala pre jednotlivcov dôveryhodný a rozumný obsah, nedávali by jej prednosť pred inými formami koordinácie konania (1998:4).

príhovoru, v ktorých sa objavovala téma prírody, životného prostredia a klímy. Využívali sme pri nej program ATLAS.ti 8 a postupy ako otvorené a selektívne kódovanie tematicky relevantných úsekov textu. Tie sme ohraničovali tak, aby sme nerozbíjali súvislosti v prezidentovej či prezidentkinej argumentácii v danej veci, teda aby označený úsek pokrýval pokiaľ možno úplné dôvodenie o téme alebo jej konkrétnom aspekte. Prezidenti o environmentálnych témach uvažovali (zväčša) v súvislostiach s inými dôležitými otázkami. Väčšine úsekov označených kódom *ekológia - klíma - životné prostredie* boli preto priradené ďalšie tematické kódy. Pre väčšiu kontrolu som pracovala aj obsahovou analýzou, teda sledovaním frekvencie slov a slovných tvarov, ktorú program umožňuje.

Kódom *ekológia - klíma - životné prostredie* som kodovala aj pasáže, v ktorých sa prezidenti zmieňovali o konkrétnych prírodných katastrofách. Týmto pasážam (V. Havel o povodniach, I. Gašparovič o veternej smršti vo Vysokých Tatrách) sa budem venovať v nasledujúcej časti. Prírodnú katastrofu ako upozornenie na moc prírody nad človekom zmienil aj prezident Václav Klaus v roku 2005. Túto udalosť (tsunami v Thajsku) zasadil do výpočtu ďalších závažných udalostí, ktoré postihli svet v uplynulom roku:

V posledních dnech roku nám příroda v jihovýchodní Asii opět ukázala, jakou má nad námi moc a jakou nezměrnou lidskou tragédií dokáže rozpoutat. (Klaus 2005)

Tézu o moci prírody nad človekom Klaus v tomto prejave ďalej nerozvíja a nenadväzuje na ňu ani v ďalších novoročných príhovoroch.

Po základnom zmapovaní toho, či a v prepojení s akými témami prezidenti zahrnuli do novoročných príhovorov aj environmentálne témy, som vybrané pasáže prezidentských príhovorov preskúmavala detailnejšie. Zamerala som sa na už spomínané zdôvodňovanie či legitimovanie tvrdení o životnom prostredí, na modálnosť tvrdení, ich regionálnosť či globálnosť, a tiež na pripisovanie zodpovednosti za konanie poškodzujúce či naopak prospievajúce životnému prostrediu.

V časti venovanej rozboru úsekov venovaných environmentálnym témam ukážeme, že potrebu ochraňovať životné prostredie krajiny a planéty prezidenti najčastejšie legitimujú morálne. Napríklad pre prezidenta Havla je ochrana prírody základnou hodnotou, ktorá dáva legitimitu iným konaniam, vrátane intervencie štátnej moci do hospodárskeho života. Na druhej strane prezidenti Klaus a Zeman zdôvodňujú svoje skeptické tvrdenia na adresu politik odkazmi na racionalitu a jej kritériá.

Modálnosti tvrdení sociológovia u nás nevenujú väčšiu pozornosť, no ide o významnú črtu prehovorov aktérov a osobitne tých, ktorí môžu ovplyvňovať verejný diskurz. Modálnosť sa vyjadruje rôznymi druhmi prehovorov (tvrdenia, domnienky, úvahy, príkazy, otázky) a jazykových prostriedkov (osobitne pomocnými či modálnymi slovesami) a vyjadruje vzťah hovoriaceho k opisovanej téme, to, ako verí obsahu svojho prehovoru a v akej miere je určitá vec podľa neho možná, pravdepodobná, istá, žiaduca,

dovolená alebo neprijateľná či zakázaná (The Teacher's 2007, Linguistic 2010).¹⁰ Modálnosť prehovorov o životnom prostredí a zmenách klímy teda indikuje dôležitosť, naliehavosť alebo iný status, ktorý prezidenti tejto téme pripisujú a chcú o ňom presvedčiť poslucháčov. Zároveň môže vyjadrovať aj prezidentovu reflexiu vlastnej (právo)moci v danej veci konať a tiež reflexiu možnosti tých, ktorým príhovor adresuje.

Základné mapovanie tém prostredníctvom otvoreného kódovania ukázalo, že najčastejšou témou prezidentských novoročných a vianočných príhovorov bola podľa počtu kódovaných pasáží téma hodnôt a princípov spolužitia a morálnej obrody spoločnosti (135 pasáží).¹¹ Ďalšími veľmi častými témami boli témy štátu, vlády a vládnutia (99 pasáží), demokracie, jej stavu (72 pasáží), otázky jednoty, konsenzu, súdržnosti (66 pasáží), dôvery (56 pasáží), solidarity (54 pasáží), uznania a úcty (53 pasáží), politickej kultúry (50 pasáží) a ekonomiky (49 pasáží).

Tabuľka č. 1 Prezidenti a ich pozornosť venovaná environmentálnym témam

Prezident/ka	Havel	Kováč	Schuster	Klaus	Gašparovič	Zeman	Kiska	Čaputová	Spolu
Počet pasáží s enviro témou	15	0	2	3	2	8	0	2	32

Témy označené kódom „*ekológia, klíma, životné prostredie*“ boli zmieňované a rozvíjané v 32 pasážach prezidentských príhovorov. Už tento počet naznačuje, že starosť o prírodu, klímu, životné prostredie nebola štandardnou súčasťou novoročných príhovorov a teda štandardnou súčasťou „spoločného záujmu“.

Pre časť prezidentov a po niektoré roky príroda ako keby zostala za hranicami ich pomyselného vymedzenia spoločnosti. Dvaja slovenskí prezidenti, Michal Kováč (1993 – 1998) a Andrej Kiska (2014 – 2019), nezahrnuli environmentálne témy ani do jedného z piatich novoročných prejavov. V prípade Michala Kováča, ktorý zastával úrad prezidenta v ekonomicky a politicky náročnom období, môžeme predpokladať, že pred tým živé environmentálne témy vytlačil do úzadia pretlak iných tém, ktoré sa v danom období vnímali ako existenčné priority obyvateľstva aj nového štátu. V Česku a v príhovoroch prezidenta Václava Havla nedošlo k podobnej strate viditeľnosti environmentálnych tém.

Prezident Havel už v novoročnom príhovore 1. 1. 1994 hovorí o ohrození planetárnej civilizácie ľudskou nezodpovednosťou a rozvoj demokracie a občianskej spoločnosti

¹⁰ Modálnosti prehovorov venovala pozornosť napr. K. Gammelgaardová (2012), ktorá skúmala prejavy Husáka, Havla a Klauza pri oslavách okrúhlych výročí vzniku Československej republiky. Autorka rozlišovala viac rozmerov modálnosti ako je bežné, napríklad *aletickú modálnosť* – modálnosť historickej nevyhnutnosti, s takou napr. Husák prezentoval vývoj od založenia Československej republiky po dnešok, *deontickú modálnosť*, ktorá bola príznačná pre Havla a vyjadrovala nevyhnutnosť určitých dejov a možností z pohľadu sociálnych noriem a etických princípov a tiež *epistemickú modálnosť*, ktorú ilustruje Havlovým rozprávaním z pozície učiteľa a vykladajúceho význam historických míľnikov.

¹¹ Analytická práca s touto kolekciami nie je ešte ukončená, budem sa naďalej venovať v spojení s témou morálnych hodnôt a možnosťami ich kvalitatívneho skúmania.

vyzdvihuje ako nástroj prebúdzania zodpovednosti voči ostatným členom spoločnosti a planéte. Väčšina jeho úvah sa v tomto prejave týka mieru a porozumenia, o poškodzujúcich zásahoch ľudskej činnosti do životného prostredia priamo nehovorí. V príhovore 1. 1. 2000 sa však v súvislosti so starosťou o život na planéte Havel zmieňuje aj o ekologických katastrofách a úbytku kyslíku. Podobné *planetárne* uvažovanie je v novoročných príhovoroch slovenských prezidentov zriedkavé.¹² Starostlivosť o záchranu životného prostredia a klímy spája so starostlivosťou o prežitie planéty len prezidentka Zuzana Čaputová.

Príroda a životné prostredie ako téma prezidentských príhovorov

Základným analytickým zameraním nášho skúmania novoročných príhovorov bolo mapovanie prepájania témy životného prostredia s inými témami. Tabuľka č. 2 ukazuje, že najčastejšie bola táto téma spájaná s ekonomickými témami, no často bola súčasťou úvah o hodnotách a normách spoločnosti.

Tabuľka č. 2 Témy najčastejšie prepájané s témami ekológie, životného prostredia

Tematické okruhy	Spoločenská morálka			Hospodárstvo a spravovanie krajiny		
	Hodnoty normy	Občianska spoločnosť, verejnosť	Solidarita	Ekonomika	Vláda, štát	Ciele krajiny
Ekológia, klíma, životné prostredie	8	4	3	9	4	3

Predstavenie zistení rozčleňujeme do dvoch častí. V prvej časti Ochrana životného prostredia a spoločenská morálka sa venujeme úsekom príhovorov, v ktorých prezidenti spájajú ekologické témy s témami spoločenských hodnôt, občianskej spoločnosti a s princípom solidarity. V druhej časti predstavujeme rozbor pasáží, v ktorých prezidenti otázky životného prostredia riešia v kontexte ekonomických tém a spravovania spoločnosti. V oboch častiach venujem pozornosť modálnosti tvrdení, ich legitímovaniu a tiež pripisovaniu zodpovednosti za konanie nekonanie a ich dôsledky.

Ochrana životného prostredia a spoločné hodnoty

Uvažovanie o hodnotách, ktoré spájajú alebo mali by spájať obyvateľov krajiny a byť východiskom spravovania verejných vecí, je súčasťou väčšiny novoročných prejavov

¹² Neznamená to, že slovenskí prezidenti nevenujú pozornosť – nenabádajú „nás“ byť pozorní k situácii – drámam – vo vzdialených miestach planéty. Výrazne to v prípade vojenských agresí robil napr. prezident Andrej Kiska.

slovenských a českých prezidentov.¹³ Odkazovanie na hodnoty ako na žiaduce dobrá je sčasti súčasťou rituálu novoročných želaní, sčasti je reakciou na aktuálne prežívané ťažkosti či konflikty a ponúkajú ich ako východisko z nich či program pre budúcnosť. Prezidenti v novoročných príhovoroch venujú osobitnú pozornosť aj morálnym emóciám, tak stmelujúcim ako aj spoločnosť rozkladajúcim citom. Negatívnymi rozkladnými emóciami ako nedôvera, nenávisť, egoizmus, korupčné konanie, ľahostajnosť, cynizmus a závisť sa slovenskí prezidenti zaoberajú takmer dvakrát tak často ako českí prezidenti (82 verus 49 pasáží).¹⁴

Medzi rozsahom pozornosti venovanej úvahám o hodnotách a morálke spoločenstva a nastolovaním environmentálnych tém nie je súvislosť. Prezident Havel venoval veľký priestor uvažovaniu o hodnotách českej spoločnosti a zaoberal sa aj ochranou prírody ako hodnotou. Ako ešte ukážem, ochrane životného prostredia sa venoval dokonca z viacerých uhlov pohľadu. Na druhej strane prezidenti Kováč a Kiska, ktorí sa tiež a na veľkej ploche zaoberali žiaducimi hodnotami života slovenskej spoločnosti, nevenovali environmentálnym otázkam pozornosť ani v jednom novoročnom príhovore.¹⁵

Prezident Václav Havel uvažoval v novoročných príhovoroch o ochrane životného prostredia v rôznych modalitách a súvislostiach. Ako hodnotu ju vyzdvihol už v prvom novoročnom príhovore v úrade prezidenta Českej republiky. Odkazujúc na povestnú vetu svojho prvého novoročného prejavu vo funkcii československého prezidenta „Naše země nezkvétá...“ tu hovorí o výhonkoch naznačujúcich budúci rozkvet krajiny:

Rozhodně se ale nebojím říct, že (...) výhonky něčeho nového, něčeho slibného, něčeho nadějeplného je možno vidět téměř všude. A pokaždé, když se setkám s lidmi, jejichž práce prozrazuje dobré podnikatelské nápady, solidaritu s trpícími, starost o naše kulturní dědictví či docela prostou úctu k přírodě, vzroste má víra v dobrou budoucnost této země (Havel 1994)

„Celkom prostej úcte k prírode“ dáva Havel postavenie jednej zo základných hodnôt. Empirická pozorovateľnosť v práci/konaní konkrétnych ľudí je podľa prezidenta prísl'ubom dobrej budúcnosti krajiny.

Vo svojom novoročnom príhovore 1. 1. 1996 už Havel ochranu životného prostredia nespomína len ako nádej vzbudzujúci prejav konania jednotlivcov ale zaraďuje ju medzi hodnoty, ktoré tvoria „základný kameň (českej) demokratickej štátnosti“:

¹³ Prezident Zeman sa odchyľil od tejto žánrovej črty novoročného/vianočného príhovoru. Vo svojich posolstvách sa venoval najmä odpočtu svojej činnosti, spravovaniu krajiny a hospodárskym otázkam.

¹⁴ Napríklad prezident Kiska sa zmieňoval o negatívnych morálnych črtách obyvateľov Slovenska v piatich novoročných príhovoroch dvakrát častejšie ako napr. prezident Klaus vo vzťahu k obyvateľom Česka v desiatich. Tieto fakty o nadmernej pozornosti slovenských prezidentov k morálnym črtám svojich spoluobčanov s analyzovanou témou životného prostredia na pohľad nesúvisia. Môžu však objasňovať menší priestor, ktorý prezidentom ostával (ak vôbec) pre environmentálne témy.

¹⁵ Pre prezidenta Kisku sa ochrana životného prostredia a starosť o klímu mohli stať reálnou témou. Počas jeho mandátu sa konala aj konferencia OSN o zmene klímy, na ktorej bola prijatá dohoda o cieľoch znižovať emisie a postupne dosiahnuť uhlíkovú neutralitu (2015). K. Strapcová (2020) považuje túto konferenciu za zlom v rétorike verejných činiteľov.

Ano, existují určité hodnoty, o nichž jsme se shodli, že musí být základními kameny naší demokratické státnosti. Jsou to úcta k lidským právům, idea právního státu, respekt k demokratickým institucím, principy tržní ekonomiky, ochrana duchovního a kulturního dědictví národa i životního prostředí, v němž žije, tvorba občanské společnosti (Havel 1996)

Havel v tomto príhovore nezostáva len pri zaradení ochrany životného prostredia medzi najdôležitejšie hodnotami či princípmi českej štátnosti.¹⁶ V jeho ďalších častiach sa dotýka možného konfliktu medzi týmito princípmi, osobitne medzi princípom trhovej ekonomiky a ochranou životného prostredia:¹⁷

Neméně důležitá, zvláště z dlouhodobého hlediska, je tvorba takových pravidel hospodářského života, která by výrazněji, než dosud brala v úvahu ekologické zájmy společnosti. Jsem zneklidněn mnoha věcmi, například tím, jak trvale roste vývoz surovin tvořících nerostné bohatství naší země. Považujeme se za zemi rozvinutou, přírodních zdrojů mnoho nemáme, a přesto často s nimi nakládáme, jako kdybychom byli zemí rozvojovou a byli víc odkázáni na různé kamení, které jsme zdědili, než na vlastní um. (Havel 1996)

V tejto ukážke Havel volí oznamovací (nepochybujúci) spôsob o úlohe pred českou spoločnosťou a o zaobchádzaní s prírodným bohatstvom.¹⁸ Pomenovanie úlohy (tvorba pravidiel) implicitne špecifikuje adresáta tejto povinnosti. Úlohu Havel zdôvodňuje racionálne (nehospodárnosťou) aj morálne (neúctou k zdedenému prírodnému bohatstvu krajiny, správanie hodné rozvojovej krajiny) a tieto dôvody ešte zvýrazňuje priblížením svojho emocionálneho stavu (je znepokojený).

Výzvou k uvažovaniu o základných hodnotách ľudského súžitia bol nepochybne prelom tisícročí. Túto výzvu prijal aj prezident Rudolf Schuster a do novoročného príhovoru 1. 1. 2001 začlenil aj úvahu o základných hodnotách, v ktorej prekračuje úzko národné hľadiská. Vo svojom vítaní nového tisícročia vyslovuje želanie, aby v ňom prevládli hodnoty, ktoré pokladá za kľúčové pre rozvoj a pokojný život na planéte.

Želáme si, aby všelko, čo bolo zlé, čo nás sužovalo, zostalo navždy uzamknuté v storočí dvadsiatom - a naopak, aby to, čo nám poskytuje dostatok priestoru pre rast a spokojný život, spolu s nami prekročilo hranicu tisícročia. Dúfam, že ľudstvo nového milénia bude natoľko rozumné, aby postupne vylúčilo zo svojho života vojny, rasovú nenávisť a neznášanlivosť. Verím, že v zmysľaní ľudí budú mať stúpajúcu hodnotu pojmy ako humanizmus, tolerancia, spolupráca, ochrana životného prostredia. (Schuster 2001)

Schuster vo svojom novoročnom želaní zaraďuje ochranu životného prostredia medzi základné hodnoty a princípy, ktoré by ľudstvo, ak bude rozumné, malo prijať v záujme

¹⁶ Tým nechcem podceňovať význam takéhoto zaradenia ochrany životného prostredia. Hoci slovenskí prezidenti rozvažovaniu o základných hodnotách venujú značný priestor, ochrane životného prostredia v novoročných príhovoroch nik neprisudzuje takýto konštitučný význam.

¹⁷ Havel sa vzťahu medzi ekologickými ohľadmi a ekonomickými záujmami dôkladnejšie venoval už v roku 1995, keď sa zaoberal úvahami o úlohe štátu v spoločnosti. Týmto jeho úvahám sa budeme venovať v ďalšej časti.

¹⁸ Gammelgardová (2012) tento typ výkladu označuje za didaktický. Didaktika Havlovho prejavu však bola zmäkčovaná jeho uvážlivým a reflektujúcim verbálnym prejavom (napr. *viem, že to, čo hovorím, vyzerá ako moralizovanie, ale nemôžem inak*). Tak ako iní prezidenti ani Havel sa nevyhýba rozkazovaciemu spôsobu v prvej osobe plurálu „musíme“ ako príkaz pre nás, ktorí máme spoločný záujem a budúcnosť.

prežitia a spokojného života na planéte. Vymenované hodnoty legitimuje aj racionálne (rozumnosť ľudstva je predpokladom pochopenia ich dôležitosti). Svoje želanie a vieru adresuje ľudstvu, keďže neohraničenie problému životného prostredia a ďalších ohrození prežitia na planéte ako aj neohraničenie zodpovednosti sú zrejmé. Možná diferencia v miere zodpovednosti je odsunutá nabok. Vidíme tiež, že prehovor má slabú modálnosť: *želanie* a *viera* reflektuje a priznáva *obmedzené možnosti jednotlivca*, hoci aj zastávajúceho prezidentský úrad, ovplyvniť budúci vývoj.

V poslednom roku druhého tisícročia, ktorý pokladá za *předěl věků* o globálnom ohrození životného prostredia uvažuje aj Václav Havel. Na rozdiel od Rudolfa Schustera a jeho výpočtu hodnôt, ktorými by sa ľudstvo malo riadiť v ďalšom tisícročí, je Havlovo uvažovanie o planéte košatejšie a aj menej optimistické:

Některé odhady říkají, že koncem nadcházejícího století může být na Zemi až čtyřicet miliard lidí a že takové množství může vážně ohrožovat samu existenci života na naší planetě. Už teď jsou stále rychleji ničeny různé neobnovitelné zdroje, ať paliv či surovin, vymírají živočišné druhy a člověk se dokonce vědomě připravuje i o látku pro život tak důležitou, jakou je kyslík. Svět se přitom téměř závratnou rychlostí globalizuje, což znamená, že naše planeta je stále rychleji pokrývána - zřejmě vůbec poprvé ve své historii - povlakem jediné civilizace: stává se jednotným a elektronicky propojeným informačním, komunikačním, finančním i obchodním prostorem, jímž se rychlostí světla šíří nejen zprávy, ale i miliardy dolarů, kulturní hodnoty i pahodnoty, dobré i špatné statky, dobré i špatné životní postoje... (Havel 2000)

Havel je v tejto pasáži ako keby nestranným pozorovateľom. Jeho opis drancovania životného priestoru planéty ohrozujúci samotnú existenciu života dostatočne jasne nastoľuje potrebu zvýšenej starostlivosti o planétu a klímu – bez toho, aby túto požiadavku priamo vyslovil. Naznačuje kolektívnu zodpovednosť za možnú deštrukciu života na planéte a aj za odvrátenie tohto stavu, no zároveň pomenúva mechanizmy (inštitúcie) vytvárajúce globálne efekty, ktoré sú zdrojom problémov ale aj nástrojom ich riešenia.

Po tejto pasáži Havel pokračuje kritikou finančného hodnotenia, ktoré favorizuje špekulatívne činnosti, a rozsiahlym opisom globálnej nadvlády ekonomických záujmov a biznisu, ktoré nie sú spojené s globálnou zodpovednosťou. Svoju ostrú kritiku, ktorá sa vymyká dobovému diskurzu vyzdvihujúcemu deregulovanú ekonomiku potom obraňuje pred jej prípadnou klasifikáciou ako druhu rovnostárskej ideológie:

Mít peníze a majetek není samozřejmě žádná hanba. Naopak: může to být a měl by to být znak úspěchu v tvorbě hodnot zvyšujících obecnou úroveň života. Hanbou je něco jiného: hromadit peníze a majetek na úkor práva jiných na lidskou důstojnost a život ve spravedlivé společnosti a právním státě, na úkor obecné kvality života a životního prostředí, na úkor krásy země a jejích sídel, na úkor budoucnosti. Není tomu tak, že zákon nabídky a poptávky vysvětluje kompletně svět: vždyť nevysvětlí ani tak samozřejmé věci, jako je pomoc bližnímu v nouzi nebo touha po dítěti nebo péče o ně, potřeba žít v souladu se zdravou přírodou a žít ve společenství vzájemné důvěry, dobré vůle a dobré mysli, anebo proč leckomu stojí svoboda - včetně svobody podnikání - za to, aby obětoval kus života nebo život riskoval či dokonce ztratil (tamže)

Havel tu objasňuje, že jeho kritika podnikavosti má morálny základ a kritizuje len jej chýbajúce zauzdenie ekonomickej činnosti morálnymi ohľadmi k ľuďom a prírode. Zároveň poukazuje na deficit populárneho vysvetľovania spoločenského života ekonomickými teóriami, ktoré ako tvrdí nedokážu vysvetliť jeho významnú časť regulovanú morálnymi citmi a potrebami, vrátane potreby žiť v súlade s prírodou. V ďalšom odseku pokračuje v zmierňovaní modálnosti svojej diagnózy globálneho kapitalizmu a imperatívnej kritiky¹⁹ individualistického spôsobu života nestarajúceho sa o situáciu druhých a označuje ich ako *svoj názor*, o ktorý má právo podeliť sa (tento odsek začínal oslovením „vážení přátelé“).

Morálny význam ochrany prírody v tomto a v ďalších príhovoroch Havel zdôrazňuje aj tým, že ju zaraďuje medzi spoločenské dobrá a ciele, ktorých dosahovanie či úsilie o ne definuje v jeho chápaní morálnych hrdinov:

Ale jsou mezi námi tisíce takových, kteří navzdory všem obtížím společně, a dokonce bez nároků na zisk či slávu usilují o dobré věci, od pomoci bližním až po záchranu přírody. (Havel 2002)

Životné prostredie, spoločné hodnoty a občianska spoločnosť

V morálnom uvažovaní Havel pokračuje aj pri spájaní tém ochrany prírody a občianskej spoločnosti. Občianska spoločnosť a jej potencia pre ozdravenie spoločnosti je významnou témou jeho novoročných prejavov (pozri Rakušanová 2007). V nasledujúcej ukážke Havel vyzdvihuje mimovládne organizácie ako aktérov, ktorí existujúcu dominantnú orientáciu na aktuálne individuálne záujmy vyvažujú starosťou o veci spoločné, o blaho neznámych druhých, prírody a budúcnosť spoločnosti, a teda udržiavajú pri živote princípy, ktoré sú základné pre samotné udržanie života:

...zvlášť rád bych poděkoval těm, kdo na půdě různých nevládních organizací či občanských iniciativ věcně mapují stav respektu k lidským právům v naší zemi, respektu k přírodě, ke krajině, k památkám, k živým tvorům; těm, kdo si uvědomují obecné souvislosti jevů, myslí i na vzdálená místa či vzdálenou budoucnost a odvážně překračují okruh všech dílčích, okamžitých a pomíjivých zájmů... (Havel 1999)

Oceňovanie dobrovoľníckych činností a nezištnej starostlivosti a pomoci druhým je žánrovou súčasťou novoročných príhovorov českých a slovenských prezidentov. V tomto odseku však Havel nevyzdvihuje praktické činnosti majúce bezprostredné materiálne efekty v prospech blaha iných. Vidíme, že organizáciám občianskej spoločnosti ďakuje za *poznávanie, pripomínanie, tlak k uvažovaniu*, premýšľaniu o súvislostiach a dôsledkoch (nedostatku) rešpektu k tomu, čo považuje za podmienky demokratickej spoločnosti a jej prežitia. Toto oceňovanie môžeme vidieť ako prezidentov dôraz na prepájanie racionálnych a morálnych hľadísk pri spravovaní spoločnosti, či inými slovami ako o príklon ku konceptu reflexívnosti ako záruky či aspoň poistky prežitia spoločností v ére rizík (Beck – Giddens - Lasch 1994).

¹⁹ Tieto pasáže obsahujú početné prikazovacie modálne slovesá *musíme, nesmíme*..

Životné prostredie, spoločné hodnoty a solidarita

Pasáže novoročných príhovorov, v ktorých prezidenti vyzdvihujú starostlivosť mimovládnych a dobrovoľníckych organizácií o spoločné veci, vrátane ochrany prírody, nie sú výhradným priestorom pre súbežné tematizovanie solidarity. Uvažovanie o solidarite objavuje sa aj v spätnom pohľade na dôsledky prírodných katastrof, ktoré postihli krajinu. Havel sa v novoročnom príhovore 1. 1. 2003 vracia k ničivej povodni, ktorá v predošlom roku zasiahla Prahu.

Uplynulý rok nám přinesl ovšem i jednu velikou, dosud nám v tomto rozsahu téměř neznámou zkoušku: povodně. Velké uznání a dík patří všem, kteří zachraňovali lidské životy a majetek lidí, jakož i všem, kteří pomáhali odstraňovat ničivé následky povodní a kteří na tuto pomoc přispívali. Spousta z nás ztratila mnoho, včetně po léta budovaných domovů, mnoho ztratila i společnost jako celek poničenými památkami či archivy. Ale zároveň se ukázalo něco nesmírně důležitého: když jde do tuhého, umíme tvořivě a pohotově spolupracovat a jsme schopni velké solidarity. Není tedy pravda, že žijeme v jakémsi eldorádu sobců. Ve společnosti je silná vůle k dobrým činům. Jde jen o to uvolňovat ji i tehdy, kdy nestojíme tvář v tvář katastrofě, a systematicky vytvářet klima, které jí bude přát. (Havel 2003)

Povodne okrem materiálnych a kultúrnych škôd priniesli podľa Havla dôkazy o solidarite medzi neznámymi ľuďmi a preverili (s pozitívnym výsledkom) schopnosti množstva ľudí a organizácií spolupracovať. Havel však nezostáva pri morálnej lekcii o potrebe pestovať v spoločnosti spoluprácu. Zamýšľala sa nad poučením, ktoré povodne uštedrili všetkým, ktorí sa starajú „o naši krajinu, o lesní a vodní hospodářství, o urbanistickou podobu lidského osídlení, jakož i pro politiky, samosprávu a podniky“. Je to poučenie o potrebe premýšľať o dôsledkoch konania, ktoré sa objavia až vo vzdialenej budúcnosti, zohľadňovať vo verejných politikách dlhodobé záujmy a viac rešpektovať skúsenosti predkov. Havel o poučení z tragédie nehovorí imperatívnym spôsobom ale v želacom móde. Táto modálnosť je primeraná pre rozlúčkový novoročný príhovor v prezidentskom úrade:

Bylo by prostě velmi dobré, kdyby nám tyto povodně pomohly lépe chápat, že nejsme pány světa, kosmu, zeměkoule a přírody, ale jen jejich součástmi, které by měly dobře vážit, kde jsou hranice jejich zásahů do toho, co je obklopuje a bez čeho by nemohly vůbec být, totiž kde se služba krátkodobému a spočitatelnému prospěchu proměňuje v dlouhodobou a někdy i nenapravitelnou zkázu, jejíž neblahé důsledky už nikdy nikdo nespočítá. (Havel 1. 1. 2003)

Tak ako povodňami postihnutá Praha s panorámou Hradčian je jedným zo symbolov Česka, minimálne rovnako symbolické sú pre slovenskú spoločnosť Vysoké Tatry. V novembri 2004 veterná smršť zničila veľkú časť lesov a nadlho zmenila vzhľad horstva. Prezident Gašparovič sa v novoročnom príhovore 2005 rozsiahle venoval tejto udalosti. Približoval prežívané emócie, vrátane vlastných a oceňoval prejavy domácej a zahraničnej solidarity :

To, že sa v dôležitých veciach dokážeme zjednotiť, dokázala aj novembrová skaza Vysokých Tatier. Bol som tam, keď živel vyčíňal a presvedčil som sa aj o škodách, ktoré smršť

napáchala. Pohľad na spustošené Tatry mi utkvil v pamäti ako jeden z najsmutnejších, aké som kedy videl. Dojalo ma však a zmiernilo moju bolesť, koľko ľudí chcelo okamžite pomáhať. Boli medzi nimi aj nezamestnaní a veľa dôchodcov ponúkalo z ťažko ušetrených peňazí, ba nechýbala ani ochota prísť osobne. Chcem sa preto poďakovať všetkým spoluobčanom, ktorým jeden zo symbolov našej krajiny leží na srdci a ktorí konkrétnou pomocou dokázali, že naozaj milujú svoju domovinu. Táto situácia však ukázala aj to, že Slovensko má mnohých priateľov v zahraničí. Pomohli nám Česi, Poliaci, ale aj občania iných krajín, pomoc ponúkla i Európska únia. Je dobré vedieť, že nie sme sami a že sa v ťažkých chvíľach máme na koho spoľahnúť a oprieť. (Gašparovič 2005)

V poučeníach, ktoré prezidenti Havel a Gašparovič vyvodzujú z prejavov solidarity počas záchranných akcií počas a po živelných pohromách, sú rozdiely. Na rozdiel od Havla si Gašparovič nevšima a nevyzdvihuje schopnosť individuálnej a inštitucionálnej spolupráce počas záchranných prác a nezamýšľa sa nad tým, či podobné prírodné katastrofy nie sú „vrátením úderu“ za nepremyslené ľudské zásahy do prírody ako by sme podobným udalostiam mohli predchádzať. Pozornosť venuje prejavom solidarity, najmä ochote pomáhať u tých, čo sami trpia nedostatkom.²⁰ Gašparovič vidí v činných prejavoch solidarity dôkazy *ozajstnej lásky* k domovine, čo je hodnota, ktorá sa objavuje v jeho viacerých príhovoroch. Václav Havel abstraktné idiómy typu „milovať svoju domovinu“ nepoužíva.

Ako už bolo ukázané v tabuľke č. 1, slovenskí prezidenti otvárali v novoročných príhovoroch tému prírody a životného prostredia oveľa zriedkavejšie ako českí prezidenti. Prezident Gašparovič sa okrem uvažovania o prírodnej katastrofe vo Vysokých Tatrách dotkol témy ešte raz, v roku 2010. Ochranu prírodu spomína pri úvahách o potrebe hodnotovej obnovy. Na rozdiel od Václava Havla, ktorý ochranu prírody zaraďuje medzi *základné hodnoty českej štátnosti*, Ivan Gašparovič vidí v starostlivosti o prírodu pozitívny účinok či dôsledok *pridržania sa základných hodnôt*. Prebiehajúcu finančnú a ekonomickú krízu pokladá za zlyhanie morálky a argumentuje takto:

Všetci chápeme, že peniaze sú aj hodnotou úspechu. Ale dokážeme správne a zodpovedne oceniť mieru prospešnosti a potrieb?! Ak chce súčasný svet riešiť stav, do ktorého sme sa dostali kvôli financiám, budeme musieť riešiť najmä zlyhávanie morálky súčasnej civilizácie. Áno, budeme si musieť od neuduhov odpomôcť. Všetci predsa vieme, čo je dobré a čo zlé. Musíme sa vrátiť k základným všeľudským mravným hodnotám, ktoré sú pre nás ľudí typické a záväzné aj cez hĺbku dejín. Potom určite nebudeme konať ani na úkor zdravia, prírody, sociálnych istôt, vzdelanosti a kultúrnosti. (Gašparovič 2010)

Prezident nekonkretizuje pôvodcov finančnej a ekonomickej krízy a zodpovednosť za ňu ako aj za ozdravenie (svetovej) spoločnosti zostáva v jeho podaní nediferencovaná (napr. podľa moci kolektívnych a inštitucionálnych aktérov) a rozptýlená medzi všetky

²⁰ Všimnime si, že Gašparovič vyzdvihuje obetavosť a príspevky sociálne slabých vrstiev. Môžeme to vnímať aj ako druh vzbury, ponúknutie alternatívy či polemiky s vtedajším politickým diskurzom, ktorý sociálne slabé skupiny označoval za bremeno či záťaž verejných financií.

ľudskej bytosti, ktoré sa nejako odklonili od všeludských mravných hodnôt.

Gašparovičov imperatívny mód o potrebe návratu nás všetkých k základným hodnotám obsahuje implicitne predpoklad, že nerovnosť moci a vplyvu je vedľajšia vec a zlepšenie spoločenských pomerov nastáva sumáciou (konania) morálne obrodenej jednotlivcov .

Aj v iných príhovoroch Gašparovič vyzdvihuje pridržovanie sa hodnôt ako liek na všemožné neduhy a problémy spoločnosti. Všeobecný spôsob hovorenia o hodnotách je pre prezidenta Gašparoviča veľmi typický. Základné hodnoty, na ktoré sa často odvoláva, nešpecifikuje. V porovnaní s prezidentom Havlom, ktorý to, čo považuje za kľúčové hodnoty, starostlivo ilustruje a nasvecuje z nebanálnych uhlov, to vyznieva dosť nedbalo. Tento nekonkrétny spôsob hovorenia o hodnotách môže byť aj premyslenou, konfliktu sa vyhýbajúcou taktikou. Budí dojem, že základné hodnoty sú adresátom jeho príhovorov zrejmé a že sú všeobecne zdieľané. Etnometodológovia by azda súhlasili, že pocit spoločenského konsenzu môže živiť práve to, že sa existencia základných hodnôt považuje za samozrejmu a debata o konkrétnych hodnotách sa neotvára.

Ochrana životného prostredia, ekonomika, úloha štátu a ciele vládnutia

V tejto časti sa zameriavame na pasáže, v ktorých prezidenti témy životného prostredia, ochrany prírody a klímy spájajú s úlohami štátu a s cieľmi krajiny. Prezidenti, ktorí environmentálnym témam venovali viac pozornosti než jedno či pár vetné vyzdvihnutie ich dôležitosti ako spoločenskej hodnoty, obvykle uvažovali o nejednoduchých vzťahoch medzi ekonomikou, úlohami štátu a konfliktnými potrebami prítomnosti a budúcnosti.

Prezident Havel sa v príhovore 1. 1. 1995 venoval rozsiahle úlohe štátu a ekologickú politiku predstavil ako jednu z jeho funkcií.

Stát, a zvláště stát ve fázi transformace, se prostě neobejde bez spousty rozhodnutí, která ekonomiku tak či onak stimulují, omezují či usměřují. Neobejde se například bez jasné ekologické politiky, nutící ekonomiku, aby přihlížela k hodnotě lidského života, zdraví a nezníčené země; bez jasné politiky ve sféře infrastrukturních sítí, jakými jsou například doprava a spoje; bez jasné politiky bytové, tak důležité pro rozvoj samotné tržní ekonomiky, vyžadující mobilitu pracovních sil; bez jasné politiky zemědělské a ovšem i energetické, směřující k diverzifikaci zdrojů a nutící spotřebitele k úsporám a výrobce k volbě vskutku efektivních a přitom ekologicky nejvhodnějších technologií; bez jasné politiky vzdělávací, obsahující i jasný názor na význam výzkumu; bez obecně průhledné a vskutku humánní politiky sociální i zdravotní, jakož i bez mnoha dalších norem koncepčního charakteru.
(Havel 1995)

Havel v tejto pasáži plne využíva možnosť – moc prezidenta generovať a formulovať diskurz. Formulačne sa vzoprel populárnemu politickému a verejného diskurzu, ktorý využíval averziu verejnosti k všadeprítomnej štátnej regulácii za minulého režimu, spochybňoval ju a glorifikoval schopnosti trhu. Ponúka morálne hodnotové zdôvodnenie regulačných opatrení vo viacerých oblastiach, vrátane ochrany zdravia a „nezničenej krajiny“, Donucovacie funkcie štátu voči ekonomike dokonca vyzdvihuje ako potrebnú

garanciu humanizmu, ľudských práv. Havel tu hádže pomyselnú rukavicu deregulačnému diskurzu a tým, ktorí z neho vychádzajú v rozhodnutiach o zameraní a úlohách štátu.²¹ Zároveň ponúka argumenty, ktoré nemožno spochybňovať odkazom na spriaznenosť ich autora s komunistickým režimom a ktoré môžu kultivovať očakávania verejnosti voči tým, ktorí vládnu.

Aj prezident Rudolf Schuster sa vo svojich novoročných príhovoroch zaoberal úlohou štátu. Opakovane hovoril o potrebe práce na konsenzuálnej vízii, ktorá by definovala ciele štátnych politík a rozvojové stratégie. V nasledujúcej pasáži o možných témach²² takejto vízie vyzýva diskutovať k diskusii odborníkov „ale aj verejnosť“:

Využívam túto príležitosť a vyzývam vás na diskusiu o strategických cieľoch našej spoločnosti, do ktorej by sa zapojili nielen odborníci, ale aj verejnosť. ... Druhým okruhom je hospodárska stratégia štátu. Mala by zahŕňať predstavu o našej energetickej a potravinovej dostatočnosti. A to aj na úrovni regiónov, tak, aby sa prehlbujúce rozdiely postupne vyrovnali. Patrí sem i ochrana poľnohospodárskej pôdy a vodných zdrojov, ktoré sa v 21. storočí stávajú strategickou surovinou. Našu budúcnosť ohrozuje korupcia... (Schuster 2004)

Citovaná pasáž z príhovoru v roku vstupu do Európskej únie priamo nezahŕňa politiku ochrany životného prostredia. Zaradia som ju preto, lebo sa zmieňuje o potrebe ochrany poľnohospodárskej pôdy a vodných zdrojov. Na ochranu pôdy a vodných zdrojov Schuster nazerá hospodárskou optikou ako na strategickú surovinu v hospodárskej súťaži a objekt praktického využívania. Nedá sa vylúčiť, že pôdu a vodné zdroje nepokladá aj za existenčnú podmienku pretrvávania života na našom území a teda súčasť bytia či nebytia spoločnosti, no zmienka je príliš stručná, možné ciele sú len naskicované a Schuster neponúka zdôvodnenie či legitimovanie napr. významnejšej úlohy štátu pri ich ochrane. Na rozdiel od prezidenta Havla teda neponúka argumenty, ktoré by mohli slúžiť ako zdroj alternatívneho prístupu k vtedajšiemu prevažujúcemu dôrazu na privatizáciu a jej vyzdvihovanie ako lieku na hospodárske problémy Slovenska.

V roku 2010 prezident Václav Klaus druhý krát otvára tému vzťahu štátu a ochrany životného prostredia. Tentoraz nejde o živelnú pohromu ale o medzinárodne presadzované požiadavky regulovať hospodársku činnosť v záujme ochrany či udržateľnosti zdrojov v budúcnosti. Klaus sa k využívaniu budúcnosti ako zdroja legitimity opatrení sa stavia kriticky.

Mysleme rozumne na budoucnost, ale odmítejme uměle vytvářenou hysterii těch, kteří se nám snaží vnucovat, že je třeba zastavit ekonomický růst a společenský pokrok. Šetřit – tedy chovat se racionálně a odpovědně k tomu, co nám příroda nabízí – je absolutní povinnost každého a vždy, ale neumíme si dobře představit, jaká bude technická úroveň, vyspělost a bohatství generací, které přijdou po nás. Nemůžeme vědět, kolik – kvůli nim – smíme spotřebovat dnes známých a dostupných přírodních zdrojů. Jednu setinu, jednu tisícinu nebo

²¹ Havel v tomto príhovore nastolil aj potrebu uvažovať o nakladaní s rôznymi druhmi zdrojov, vrátane obnoviteľných. V tom dnes aktuálne témy predbehol o viac ako dve desaťročia.

²² Z citácie vynechávam prvý okruh debaty, ktorého cieľom by podľa prezidenta malo byť ujasnenie toho, čo môžeme ponúknuť v spoločnom európskom trhu a hospodárskej stratégii.

jednu milióntinu? A budou vůbec námi dnes eventuálně ušetřené zdroje potřebovat? (Klaus 2010)

Klaus spochybňuje využívaný morálny argument „zodpovednosti voči budúcnosti – budúcim generáciám“, ktorý neskôr používa prezidentka Čaputová, pejoratívnou nálepkou *hystéria* no neostáva pri nálepkovaní. Voľbu tohto označenia a spochybňovanie legitimačnej praktiky odkazovaním na budúcnosť (Dunmire 2007) zdôvodňuje racionálne - poukazovaním na nedostatočné informácie o charaktere budúcnosti a zručnostiach a schopnostiach, ktoré budú vtedy k dispozícii. Proti morálnemu dôvodu teda stavia racionálny argument v podobe naznačenia požiadavky, že závažné rozhodnutia musia byť podložené dôkladnými poznáním a zvážením faktov. Podobne ako neskôr aj prezident Zeman stavia na predpoklade očakávania verejnosti, že verejné politiky majú byť, „založené na dôkazoch“ a kritiku „zelených“, teda prírode a klíme priaznivých politik legítimuje tvrdeniami, že takéto dôkazy navrhovaným politikám chýbajú. Poukazovaním na nevypočítateľnosť budúcnosti Klaus spochybňuje možnosť legítimovať ňou navrhované medzinárodne dohodnuté a presadzované opatrenia.²³

V novoročnom príhovore roku 2011 Klaus spája v kritike podpory solárnej energie racionálne aj morálne argumenty.

Vím, že je těžké přesvědčovat veřejnost o nutnosti přijmout rozpočtové škrty, když například stát ve stejné chvíli – kvůli minulé, tak zvané „zelené“ politice podpory solární energie – připravil zdražení elektřiny, při kterém se budou peníze miliónů lidí přesouvat do státem garantovaných zisků donedávna zcela neznámých a jenom za tímto účelem vytvořených firem. Snad jsme se z tohoto případu dostatečně poučili. Nešlo a nejde o žádné velké ideje, ani o záchranu údajně ohrožené planety, ale jen a jedině o byznys. Vyvarujme se opakování podobných chyb. (Klaus 2011)

Na rozdiel od nádeje, ktorú v 90. rokoch sformuloval Havel v predstave o schopnosti štátu donucovať ekonomiku k ohľaduplnosti k prírode a ľudským právam, Klaus naznačuje, že „zelená“ štátna politika nezohľadňuje blaho obyvateľstva ale partikulárne ekonomické záujmy. Na delegitimovanie zelenej politiky používa osvedčenú taktiku demaskovania domnelého spoločného záujmu – záchranu planéty – ako biznisu, ktorý navyše prosperuje na úkor bežných ľudí .

Zrážku hospodárskych a environmentálnych záujmov reflektuje vo svojich vianočných, bilančne ladených príhovoroch aj prezident Miloš Zeman:

... naše ekonomika, tedy i náš rozpočet, je stále zatížena nesmyslnými dotacemi zejména na solární elektrárny. Vždy uvádíme, že jestliže tržní cena silové elektřiny je jedna koruna za jednu kilowatthodinu, pak díky dotacím je to u solárních elektráren 15 korun za kilowatthodinu. A kvůli tomu naše domácnosti, ale i naše podniky vydávají zbytečně velké peníze za předraženou elektřinu. A i když tuto chybu způsobily v roce 2005 minulé vlády a minulé parlamenty, tak to neznamená, že bychom proti tomu neměli bojovat a hledat

²³ Dôkladnú analýzu vplyvu Klausových vyjadrení o klimatických politikách a ich vplyvu na klimaskeptické postoje českej verejnosti ponúka Vidomus (2018).

možnost jak nefinancovat solární barony, ale ty, kdo elektřinu spotřebovávají (Zeman 2016)

Zeman argumentuje racionálne - na základe číselných výpočtov - aj morálne - ukázaním na nespravodlivé rozdelenie nákladov a ziskov medzi „solárnymi barónmi“ a domácnosťami a ostatnými podnikmi. Budúcnosť sa v jeho argumentácii neobjavuje, je odsunutá z perspektívy, pohľad zameriava výhradne na aktuálnu situáciu a potrebu naprávať minulé chyby, ktoré do nej negatívne zasahujú. Aj občania sú tak nabádaní uvažovať a starať sa s prezidentom o „tu a teraz“, ako to uvidíme v argumente Z. Čaputovej v jej príhovore v roku 2020.

Najväčší priestor environmentálnej politiky Zeman venuje vo vianočnom príhovore v roku 2019. Je to vôbec najväčší priestor, aký sa dostal environmentálnej téme v novoročných či vianočných príhovoroch. Pre jeho rozsiahlosť obsah niektorých častí skrátene prerozprávam.

Přecházím teď k problémům, které velmi pravděpodobně budeme mít v příštích letech, a to jsou problémy, které se týkají klimatické změny. Domnívám se, že z diskuzí o klimatických změnách se stává nové náboženství, a dovoluji mi proto, abych byl kacířem. Již miliony let se na naší planetě střídají teplá a chladná období. Uvádí se, že před několika miliony let dokonce byla průměrná teplota na zemské kouli o tři stupně vyšší, než je dnes. Nejsem si jist, zda rozhodujícím faktorem globálního oteplení je právě lidská činnost, a nikoli přírodní zákony, pohyb zemské osy a další kosmické vlivy.

Rád bych to ilustroval jedním příkladem. Grónsko, Greenland, tedy zelená země, bylo před tisíci lety bohatým ostrovem s pastvinami, stády dobytka, 14 farnostmi. Pak přišla malá doba ledová a obyvatelé Grónska zemřeli dílem hladu a dílem zimou. (Zeman 2019)

Role kacíra, o prijatie a zahranie ktorej si Zeman rečnícky pýta dovoľenie, nemá v českej kultúre hanlivé konotácie. Naopak, spája sa skôr s hrdinskou obhajobou morálky a rozumu, veď spomeňme Husovo zvolanie Pravda víťazí, ktoré je na českej prezidentskej vlajke. Navyše, priznanie sa k pochybnostiam o politicky a ideologicky zdôvodňovaných tvrdeniach nie je u prezidenta, ktorý má nespochybniteľné ekonomické vzdelanie a prognostickú prax, prejavom slabosti. Skôr ho možno vnímať ako prejav racionality, nestranného odborného prístupu, ktorý sa preukazuje aj sklonom k pochybovaniu a preverovaniu faktov.

Klimatičtí proroci mají ovšem i důsledky, které už nejsou naivní, nejsou idealistické, ale jsou velmi a velmi přízemní. Mluvím teď o podpoře obnovitelných zdrojů. Česká republika vydává na obnovitelné zdroje, zejména solární a větrnou energetiku desítky miliard ročně. Tyto zdroje jsou dotovány ve prospěch solárních baronů. Ve skutečnosti ale například produkce solárních elektráren představuje pouhá tři procenta z celkové produkce elektřiny v České republice. (tamže)

V tomto odseku Zeman opäť uplatňuje aktuálne nákladové hľadisko a obnoviteľné zdroje predstavuje ako veľké finančné bremeno pre krajinu. Označením producentov solárnej energie za solárnymi barónmi naznačuje koristnícky spôsob ich bohatnutia na úkor obyvateľov Česka.

V ďalšom odseku Zeman uvádza fakty, ktoré podľa neho zvyšujú náklady a rizikovosť

preferovania obnoviteľných zdrojov. Poukazuje na to, že štáty mimo Európy neuplatňujú v environmentálnych otázkach (v otázke znižovania produkcie emisií) rovnakú politiku, čo môže viesť ohrozeniu ekonomickej prosperity európskych štátov:

Mohlo by se teoreticky stát, že průmysl by se přestěhoval za levnější energií do těchto zemí a z Evropské unie by se stal ekologický skanzen s nižší životní úrovní jeho obyvatel. Víím, že to někteří lidé nebudou rádi slyšet, ale prosím, abychom nezůstávali v bublinách svých názorů a abychom dokázali přemýšlet i o argumentech opačných. (tamže)

V tejto pasáži Zeman legitimuje svoju kritiku prísneho dodržiavania klimatických záväzkov vykresľovaním možnej budúcnosti, ktorá prinesie schudobnenie európskeho obyvateľstva. Jej obraz má racionálny základ: využíva fakty o nejednote v pridržívaní sa klimatických záväzkov vo svete a implicitne aj poznatky o slabosti či nemožnosti štátnej regulácie a (neškrupulózne) migrácii kapitálu za nižšími nákladmi a vyšším ziskom. Vidíme, že Zeman tu priznáva, že jeho videnie problematiky protirečí dominantnému európskemu politickému diskurzu a aj časti českej verejnosti. Aj preto prechádza do prosebného módu – nežiada spoluobčanov o prijatie svojich argumentov ale len o ochotu o nich premýšľať. V nasledujúcich vianočných príhovorochoch, ktoré odznievajú v dobe zápasu s pandémiou COVID 19, sa Zeman už environmentálnym témam nevenuje.

Slovenskí prezidenti do svojich novoročných príhovorov nevčleňovali environmentálne témy len menej často. Aj vtedy, keď boli ich súčasťou, venovali im menší priestor. Budí to dojem, ako keby slovenskí prezidenti považovali za žánrovú požiadavku novoročného príhovoru spomenúť čo najširší register tém a otázok, ktoré si zaslúžia pozornosť verejnosti. Uprednostňovanie takéhoto ku všetkým sa prihovárajúceho, na nikoho a nič nezabúdajúceho prístupu na úkor dôkladnejšieho zdôvodňovania tvrdení by mohlo byť logické pre prvý prejav vo funkčnom období a preukázanie snahy o inkluzívnosť pohľadu na krajinu. Pohľadu, v ktorom sa nezabúda na prírodu a životné prostredie ako súčasť a podmienku kvality života. Vo svojom prvom novoročnom príhovore však pri výpočte kľúčových tém Slovenska nezabudla na životné prostredie len prezidentka Zuzana Čaputová.

Výpočtový prístup však zužuje možnosť tému presvedčivejšie rozvíjať. Odseku o záväzkoch v oblasti klímy²⁴ v tomto príhovore predchádza odsek o potrebe zlepšiť dlhodobú starostlivosť o seniorov, za ním nasleduje odsek o potrebe investovať do vzdelania a výskumu ako podmienky prekonania pocitu malosti a presadenia sa a úspechu vo svete. Za ním nasleduje upozornenie na problematiku dostupnosť bývania.

Naplňme ambicióznymi krokmi naše záväzky v oblasti klímy. Sme zrejme posledná generácia, ktorá môže urobiť kroky na záchranu planéty, preto musíme konať. Postarajme sa o ochranu našich lesov, o čistotu ovzdušia a o ochranu druhov, ktoré svojou činnosťou ničíme. (Čaputová 2020)

²⁴ [Stratégia environmentálnej politiky](#) bola na Slovensku schválená ešte v roku 1993, no 25 rokov nebola aktualizovaná. K jej aktualizácii sa pristúpilo participačným spôsobom až v roku 2017. Slovensko od roku 2015 pravidelne [reportuje o plnení environmentálnych záväzkov](#) Európskej komisii.

Všimnime si, že prezidentka v spojení s témou životného prostredia použila silnú imperatívnu modálnosť prvej osoby plurálu. Tento typ imperatívneho vytyčovania spoločných úloh pre obyvateľov krajiny v novoročných príhovoroch využívajú všetci prezidenti. Čaputová však ako jediná použila príkazovú formu vo vzťahu k životnému prostrediu. Úloha naplňať záväzky sa týka všetkých, aj jej samej. Zodpovednosť za škody na životnom prostredí (svojou činnosťou ničíme) a za nápravu zostáva v trojvetovom odseku rozptýlená, rôznorodosť aktérov (bežné domácnosti, hospodárske a politické elity) a ich nerovnosti v moci a zodpovednosti sú zamlčané. Nutnosť prikrčiť k naplňaniu environmentálnych záväzkov je odôvodnená negatívnym obrazom budúcnosti (*sme posledná generácia*) a morálne (nečinnosť bude mať tragické dôsledky).

Prezidentka o klimatických cieľoch hovorí aj vo svojom druhom novoročnom príhovore. Tvrdí, že podnetom pre uvažovanie o týchto a ďalších cieľoch bolo pre ňu posolstvo pápeža o potrebe v zlomových obdobiach premýšľať o našich prioritách a tiež možnosť naše priority realizovať vďaka „bezprecedentným“ prostriedkom z Fondu obnovy. Po morálnom aj praktickom oprávnení samotného nastolenia témy prezidentka imperatívnym módom určuje štyri spoločné priority. Prvou sú investície do vzdelávania detí, druhou podpora inovácií v ekonomike, tretou sú klimatické ciele:

Stanovme si konkrétne kroky k naplňaniu klimatických cieľov, pretože len samotné ciele nestačia. Potrebujeme spraviť ochranu životného prostredia súčasťou našich každodenných životov. (Čaputová 2021)

Nasleduje štvrtá priorita - riešenie chudoby. Prezidentka tu tak ako v prvom príhovore zostáva pri stručnom a ďalej nezdôvodňovanom určení toho spoločného cieľa. Aktérstvo a zodpovednosť MY nediferencuje a nešpecifikuje. V treťom novoročnom príhovore (1. 1. 2022) sa už témy životného prostredia a klimatickej krízy nedotýka a venuje ho najmä premýšľaniu o možnostiach súladu medzi slobodou jednotlivcov a a zjednotením sa na spoločných cieľoch a pravidlách.

Zhrnutie

Rozbor novoročných a vianočných príhovorov českých a slovenských prezidentov prednesených v rokoch 1994 až 2022 jasne ukázal, že environmentálnym témam sa vo výrazne väčšej miere – výrazne častejšie a na výrazne väčšej argumentačnej ploche – venovali českí prezidenti. Do príhovorov dvoch slovenských prezidentov, Kováča a Kisku, environmentálne témy neboli vôbec zahrnuté.

Rozdiely v priestore venovanom environmentálnym témam môže čiastočne spôsobovať väčší rozsah príhovorov českých prezidentov: napríklad novoročný príhovor Václava Havla v roku 1994 mal 2770 slov, kým príhovor Michala Kováča v danom roku mal len 931 slov.

Rozdielny rozsah môže súvisieť so šírkou argumentácie a rôznou pozornosťou k súvislostiam a diferenciam v zodpovednosti rôznych aktérov, no len málo objasňuje odlišnú pozornosť prezidentov k environmentálnym témam. Príhovor Miloša Zemana v roku 2019, v ktorom bola environmentálna problematika (zelené politiky) rozoberaná vôbec na najväčšej ploche, mal len 1159 slov. Tému venoval 346 slov, teda takmer tretinu príhovoru. Prvý novoročný príhovor Zuzany Čaputovej (1. 1. 2020) bol o čosi rozsiahlejší, mal 1328 slov, no apelatívne predstavenej téme klimatickej zmeny venovala len 40 slov.

Rozsah príhovoru teda objavenie sa určitej témy neobmedzuje ani nepodmieňuje. Je na rozhodnutí prezidentov ako rozdelia svoju pozornosť medzi sociálne, ekonomické, politické či kultúrne a morálne aspekty života v spoločnosti, ktorú reprezentujú. Používaná prvá osoba plurálu, ktoré v ich prejavoch jednoznačne dominuje, ich však zaväzuje zohľadňovať vo svojich tvrdeniach a úvahách aj skúsenosti svojich spoluobčanov alebo sa od nich priveľmi nevzdáľovať. Tento záväzok a rozdiely v dobových kontextoch života oboch krajín mohli viesť k pomerne zásadným rozdielom v pozornosti českých a slovenských prezidentov k niektorým otázkam a témam, vrátane témy životného prostredia, ochrany prírody a klímy. A to aj napriek zhodným medzinárodným záväzkom oboch krajín v oblasti ochrany životného prostredia a zmierňovania klimatických zmien.

Ukázali sme, že hoci sa slovenskí prezidenti v novoročných príhovoroch venujú pomerne rozsiahle hodnotám a spoločenskej morálke, rešpekt k prírode a životnému prostrediu spomínajú len v rámci výpočtu iných žiaducich morálnych čŕt alebo ako efekt pridržiavania sa (nešpecifikovaných) základných hodnôt. Tento enumeračný spôsob využívajú v niektorých prípadoch aj českí prezidenti, no k téme častejšie pristupujú argumentačne: zdôvodňujú svoj pohľad na pozíciu ochrany životného prostredia vo vzťahu k ekonomickým záujmom, či v dilemách medzi dlhodobými efektmi ľudskej činnosti a aktuálnymi prioritami tu a teraz, špecifikujú zodpovedných aktérov. Hoci sa argumentácia Václava Havla vo vzťahu environmentálnym otázkam z vecného hľadiska značne odlišuje od pozície Václava Klauza a Miloša Zemana, a javí sa dokonca ako ich protiklad, českých prezidentov spája výrazná spoločná črta. Všetci traja prezidenti svojou argumentáciou „vypovedali poslušnosť“ (domácejmu ale aj medzinárodnému) politickému diskurzu, ktorý v danej dobe dominoval a ponúkali českej verejnosti alternatívny pohľad a alternatívne diskurzívne argumentačné zdroje pre stanoviská v environmentálnych a ekonomických otázkach. Zdrojom ich schopnosti odolať a najmä argumentovať proti dobovým politickým heslám (či už o voľnom trhu ako všelieku alebo o obnoviteľných zdrojoch) môže byť sčasti ich pôvodná profesiová kvalifikácia a s ňou súvisiaci sklon veci analyzovať a preskúmať ich súvislosti.

Príroda sa dnes dobíja do našej pozornosti aj sama (horúčavami, záplavami, zimami bez snehu a pod) ale jej záujmy naďalej, a možno o to viac, potrebujú svojich tlmočníkov. Prezidenti majú na túto úlohu dobré predpoklady, aj keď ich verejné reči sú predsa len zlomkom v prúde spoločenského a politického diskurzu. Aj tie najzvučnejšie argumenty, ktoré prezidenti prednesú, môžu mať len skromný účinok na verejnú mienku, ak si ich neosvoja a neudržiavajú v obehu ďalší aktéri, ktorí spoluutvárajú politický a mediálny diskurz. No aj napriek tejto ich relatívnej hodnote môžeme po porovnaní toho, ako sa českí a slovenskí prezidenti v novoročných príhovoroch zaoberali environmentálnymi témami uzavrieť, že novoročné respektíve vianočné príhovory českých prezidentov mohli väčšmi ovplyvniť

domáci diskurz o environmentálnych otázkach a politikách ako príhovory slovenských prezidentov. A to práve tým, že českí prezidenti ponúkali svojim spoluobčanom autoritou legitimované argumentačné zdroje, vďaka ktorým mohli namietat' proti dominantným argumentom vládnuceho diskurzu, ak sa týmto diskurzom cítili umlčivani.

Odkazy

- BALÁŽ, V. – KLUVÁNKOVÁ-ORAVSKÁ, T. – ZAJAC, Š., 2007: Inštitúcie a ekonomická transformácia. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
- Beck, U., GIDDENS, A., LASH, S., 1994. *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Stanford, California: Stanford University Press.
- BIRIA, R., AZADEH, M., 2012. The socio pragmatic functions of inaugural speech: A critical discourse analysis approach *Journal of Pragmatics* 44 (10), s. 1290-1302
- BRATISLAVA NAHLAS, 1988. Príloha k schôdzi 13. ZO SZOPK. Bratislava.
- CAMPBELL, K., K. – JAMIESON, K. H. 2008. *Presidents Creating the Presidency: Deeds Done in Words*. Chicago: University of Chicago Press.
- COE, K. - NEUMANN, R., 2011. The Major Addresses of Modern Presidents. Parameters of a Data Set. *Presidential Studies Quarterly* 41 (4), s. 727 – 752.
- COE K., 2007. The Language of Freedom in the American Presidency, 1933-2006. *Presidential Studies Quarterly* 37, no. 3 (September), s. 375-399
- DUNMIRE, P., 2005. Preempting the future: rhetoric and ideology of the future in political discourse. *Discourse & Society* 16 (4), s. 481–513.
- GAMMELGAARD, K., 2012. The Czech and Czechoslovak 28 October. Stability and change in four presidential addresses 1988 – 2008. in *Transforming National Holidays: Identity discourse in the West and South Slavic countries, 1985 – 2010*. eds Lilljana Šarič and Karen Gammelgaard. John Benjamins Publishing Company, s. 231-250.
- HABERMAS, J., 1998. *The Inclusion of the Other. Studies in Political Theory*. Massachusetts Institute of Technology.
- HODGE, R., KRESS, G., 1988. *Social Semiotics*, 2nd edn. Ithaca, NY: Cornell University Press., cit. Podľa DUNMIRE, P. 2005.
- HUBA, M., 2020. Ochrana prírody, krajiny a životného prostredia a jej spoločenská reflexia na Slovensku v rokoch 1990-2020 *Envigogika*, 15 (1). <https://doi.org/10.14712/18023061.605>
- KUSÁ, Z., 2022a. Čo nás drží pohromade. Spoločenská súdržnosť v novoročných príhovoroch českých a slovenských prezidentov. Príspevok prednesený na 10. Českých a slovenských sociologických dňoch (11. Podzimní Olomoucká sociologická konference. Olomouc 13. – 14. 10. 2022

- KUSÁ, Z., 2022b. Morálne ozdravenie spoločnosti v novoročných príhovoroch českých a slovenských prezidentov, Prednáška na Seminári SÚ SAV 30. 3. 2022. Rukopis.
- KUSÁ, Z., 2009. Spoločenská spravodlivosť, solidarita a životné prostredie. In Z. Kusá – M. Tížik. *Výskum európskych hodnôt 1991 – 1999 – 2008 Slovenská a česká spoločnosť. Pramenno-analytická publikácia*. Bratislava: SÚ SAV, s. 194-190.
- LATOURET, B., 1993. *We Have Never Been Modern*. Cambridge: Harvard Univ. Press.
- LEUDAR, I., MARSLAND, V., NEKVAPIL, J. 2004. On membership categorization: 'us', 'them' and 'doing violence' in political discourse. *Discourse & Society* 15(2-3), s. 243-266.
- LINGUISTIC Perspectives on English Grammar. Oxford University Press 2010.
- MLSAF, 1995: Social policy. Bratislava: Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic
- LEEUEWEN, T., VAN, 2007. Legitimation in discourse and communication. *Discourse & Society* (1) 1, s. 91 – 112
- HODNOTY a postoje v České republice 1991–2017: pramenná publikace European Values Study / sestavili Ladislav RABUŠIC a Beatrice-Elena CHROMKOVÁ MANEA. -- 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2018. -- 310 strán ISBN 978-80-210-8803-0
- ODDO, J., 2011. War legitimization discourse: Representing 'Us' and 'Them' in four US presidential addresses. *Discourse & Society* 22 (3), s. 287–314.
- RAKUŠANOVÁ, P., 2007. *Povaha občanské společnosti v České republice v kontextu střední Evropy*. Praha: Sociologický ústav AVČR.
- STUCKEY, Mary E. 2004. *Defining Americans: The Presidency and National Identity*. Lawrence: University Press of Kansas
- STRAPCOVÁ, K., 2020. Klimatická zmena a ochrana životného prostredia vo verejnej mienke na Slovensku. [Working Papers in Sociology \[elektronický zdroj\], č. 2, s. 1-23.](#)
- STRAPCOVÁ, K., 2021. Obavy o klímu a podpora zelenej ekonomiky. [Working Papers in Sociology, 2021, č. 2, s. 1-23.](#)
- STRAPCOVÁ, K. – ZEMAN, M., 2019. Výskum európskych hodnôt 2017 – Slovensko. Pramenná publikácia. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- THE TEACHER'S GUIDE to Grammar. 2007. Oxford University Press
- TÍŽIK, M., 2010. Názory na životné prostredie na Slovensku a v Českej republike po r. 1989. In: Nováček, P., Huba, M. (eds.) : *Udržitelný rozvoj – stav a perspektivy v roce 2010. Sb. přednášek*, UPOL, Olomouc, s. 51 – 75.
- VAN LEEUEWEN, T., 2007. Legitimation in discourse and communication. *Discourse & Society* 1 (1), s. 91 – 112.
- VIDOMUS, P., 2018. *Oteplí se a bude líp. Česká klimaskepe v čase globálních rizik*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- ZAREFSKY, D., 2004. Presidential Rhetoric and the Power of definition. *Presidential Studies Quarterly* 34 (3), s. 607 – 620.